

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการแปรรูปผ้าฝ้ายทอมือลายดอกลำดวน ในจังหวัดศรีสะเกษ

Local Wisdom in Producing and Processing Hand Woven Cotton with Lamduan Pattern in Sisaket Province, Thailand

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 April 2019

Revised 2 June 2019

Accepted 18 Ju 2019

Available Online 4 March 2020

พัชรา ปราชญ์เวทย์^{1*}

Patchara Pratwet^{1*}

ABSTRACT

The purposes of this research were to study the weaving process of cotton fabric, Lamduan pattern and to study the satisfaction of the trainees after transferring the knowledge of the weaving group in Sisaket province by using 5 steps of research process, namely 1) studying the basic context 2) Organize a meeting of stakeholders involved in the process of weaving and processing 55 people 3) Provide workshops and 4) Summarize and evaluate results 50 people 5) Publish the results to public. The target group used in this research was the weaving group in Sisaket province. The instruments used in the research were questionnaires, data analysis, and statistical analysis using percentage, mean and standard deviation. Content description was also involved.

The research revealed that 1) The weaving process is divided into 6 steps: (1) Mee searching (2) Mudmee (3) Dyeing (4) Solving the rope (5) Spinning and (7) weaving and processing cotton fabric, Lamduan style. Lamduan cloth can be made to different types of product such as bag, coaster, women shoulder bag 2) Satisfaction in transferring knowledge about weaving and processing of the cotton fabric of the Lamduan pattern I was found at a high level ($\bar{x} = 4.33$, S.D. = 0.64) which can develop the conscious process of participation in the conservation of local cultural heritage that worth studying and preserving.

KEYWORDS: TRANSFORMING / PRODUCTS / LAMDUAN-PATTERN CLOTH

¹ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ประเทศไทย
Lecturer in Faculty of Education Sisaket Rajabhat University, Thailand.

* Corresponding author; E-mail address: patwet2504@yahoo.co.th

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการทอ การแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนและความพึงพอใจของผู้เข้าฝึกอบรมหลังการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 5 ขั้นตอนได้แก่ 1) ศึกษาสภาพบริบทพื้นฐาน 2) จัดประชุมเสวนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับขั้นตอนการทอ จำนวน 55 คน และ 3) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ และ 4) สรุปผล และประเมินผล จำนวน 50 คน 5) เผยแพร่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ การบันทึกสรุปการประชุม แบบสอบถามความพึงพอใจในการเข้าร่วมอบรม การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยใช้ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการพรรณานาเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า จัดประชุมเสวนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับขั้นตอนการทอ กระบวนการทอ และแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ (1) การคันฝ้าย (2) การมัด (3) การย้อมสี (4) การแก้มือ (5) การปั่นหลอด และ (6) การทอผ้า และการแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนได้ผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าแสนกล, ที่รองจานรองแก้ว, กระเป๋าสะพายผู้หญิง 2) ความพึงพอใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า และแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนของกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทอและการแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนรวมทุกด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.33, S.D = 0.64$) ซึ่งสามารถพัฒนาอาชีพและสร้างเอกลักษณ์ให้แก่สินค้า และพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าให้เป็นสินค้าระดับ Premium OTOP ตลอดจนมีการขยายธุรกิจและสร้างผู้ประกอบการ ด้วยสินค้าของชุมชนพร้อมทั้งการเสริมสร้างจิตสำนึกกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและเป็นรากฐานวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในสังคมที่น่าภาคภูมิใจควรค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: การแปรรูป / ผลิตภัณฑ์ / ผ้าฝ้ายลายดอกลำดวน

บทนำ

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรที่มีชีวิตเรียบง่าย วิถีชีวิตขึ้นอยู่กับวงจรฤดูกาลเกษตรกับทางวงจรชีวิตคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และสืบพันธุ์ การพัวพันเข้ามาเกี่ยวข้องกันทั้งสองนี้ การเสี่ยงทายดินฟ้าอากาศและการขอฝนกับการสนับสนุนน้ำฝนเมื่อพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ จึงเป็นวงจรชีวิตของชาวนาไทยมาตลอดจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะชีวิตชาวนาไทยเปลี่ยนแปลงน้อยมากในหลายร้อยปีที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาวงจรเกษตรนี้จะพบว่า การเสี่ยงทายดินฟ้าอากาศและการขอฝนเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีฟ้า และผีแถนของไทย แต่โบราณก่อนที่ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธจะเข้ามาสู่ชีวิตของคนไทย ส่วนการรื่นเริงหลังฤดูเก็บเกี่ยวเป็นการแสดงความสนุกสนานสนานระหว่างร่วมกันทำงานในช่วงเก็บเกี่ยวและเป็นโอกาสหนุ่มสาวได้พบปะกัน อันนำไปสู่การเลือกคู่และแต่งงาน จะเห็นได้ว่าวงจรการเกษตรกับวงจรชีวิตมิได้แยกออกจากกัน หากสนิทแน่นแฟ้น แทบจะเป็นระบบเดียวกัน เพราะคนไทยได้จัดวงจรชีวิตไว้เป็นขั้นตอน คือ เกิด แต่งงาน แก่ เจ็บ ตาย รูปแบบศิลปะการแสดงของไทยได้พัฒนาการมาเป็นลำดับ สมัยโบราณ ภูมิภาคอีสานรู้จักทอผ้าใช้เองมานาน และมีการพัฒนาสืบทอดต่อกันมาของลูกหลานแต่ละชนเผ่าจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว ผู้ไท เขมร ส่วย เยอและชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ กลุ่มชนเหล่านี้มีการทอผ้าสำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้สอย และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ (พนารัตน์ เดชกุลทอง, 2552) ซึ่งนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ผ่านการถ่ายทอดและการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ทำให้ชุมชนในพื้นที่ชนบทของภาคอีสานยังคงมีการทอผ้าเป็นวิถีชีวิตและเป็นวิถีวัฒนธรรมของผู้หญิงอีสานมาจนทุกวันนี้ การทอผ้าเป็นเหมือนวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า และเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งทางสังคมของแต่ละชาติพันธุ์ เพราะผ้าแต่ละผืนที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละชาติพันธุ์จะมีนัยทางรูปธรรมคือ นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันสำหรับทุกเพศทุกวัยอย่างเหมาะสมกับภูมิศาสตร์เฉพาะถิ่น และมีนัยทางนามธรรมเบื้องต้นคือ การผูกพันกลุ่มคนให้เป็นหมู่พวก เป็นปึกแผ่น เป็นพี่น้องพึ่งพาอาศัยกัน

และที่ฝังรากลึกในภูมิภาคนี้คือ การพึ่งตนเองของกลุ่มชน บนฐานปัจจัยสี่ (ประไพ ทองเชิญ, 2548) การทอผ้าจึงเป็น ศิลปหัตถกรรมที่มีการประสานสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนถึงระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี บนพื้นฐานการดำรงชีวิตของแต่ละกลุ่มชน เนื่องด้วยองค์ประกอบเหล่านี้เป็นข้อกำหนดในกระบวนการผลิต การใช้วัตถุดิบ และการผลิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับอุดมการณ์บนพื้นฐานการดำรงชีวิตในกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ซึ่งส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชาวจังหวัด ศรีสะเกษ โดยเฉพาะสภาพความไม่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ทำให้ชาวศรีสะเกษมีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก ส่วนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็ส่งผลให้ศรีสะเกษเป็นแหล่งรวมของชาติพันธุ์หลายกลุ่มอันนำไปสู่วัฒนธรรมอันหลากหลายของศรีสะเกษทางวัฒนธรรม โดยรวมชาติพันธุ์ ลาว เขมร ส่วย เยอ ด้วยกัน แต่อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีร่วมกันของชาวศรีสะเกษ คือ การทอผ้า ซึ่งมีเอกลักษณ์แตกต่างไปตามชาติพันธุ์ ดังนั้น สภาพทางภูมิศาสตร์และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดี ย่อมส่งผลต่อการแบ่งกลุ่มชนตามวัฒนธรรม รวมถึงวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวศรีสะเกษด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวชนบทของอีสานอย่างแท้จริง และการทอผ้าเป็นอาชีพหลักของกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยกันภายในครอบครัว และสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนซึ่งการผลิตผ้าฝ้ายในยุคปัจจุบันจะมีการแข่งขันกันมากไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ ขั้นตอนการผลิต การดำเนินการของกลุ่ม เช่น การพัฒนาของกลุ่ม ความรู้สึกเป็นเจ้าของในกิจการรวมถึงความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการของกลุ่มกระบวนการจัดการกลุ่มเพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพของกลุ่มทอผ้าใน ชุมชนให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเพื่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งและกระตุ้นเศรษฐกิจตามนโยบายของ ภาครัฐจึงต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นผู้นำกลุ่มหรือหน่วยงานทางภาครัฐตามปัจจัยต่าง ๆ มี การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่มทอผ้าที่ทำอาชีพทอผ้าเพราะปัจจุบันมีปัญหามากมายที่จะต้อง ปรับปรุงแก้ไขไม่ว่าจะเป็นทางด้านแหล่งงบประมาณสนับสนุน การจัดการกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่มรวมถึง ความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการกลุ่ม

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการแปรรูป ผ้าฝ้ายทอมือลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนกลุ่มทอผ้าฝ้ายทอมือลายดอกลำดวน และการผลิตสินค้าอื่น ๆ ที่แปรรูปจากผ้าลายดอกลำดวนซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งการแปรรูป ผลิตภัณฑ์ผู้ผลิตผ้าทอลายดอกลำดวนเพื่อจำหน่ายในจังหวัดศรีสะเกษและเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการทอ และแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าฝึกอบรมหลังการถ่ายทอดองค์ความรู้การทอและแปรรูปผ้าฝ้ายลาย ดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการแปรรูปผ้าฝ้ายทอมือลายดอกลำดวนในจังหวัด ศรีสะเกษ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพบริบทพื้นฐาน

ขั้นตอนที่ 2 จัดประชุมเสวนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 จัดอบรมเชิงปฏิบัติการการทอผ้าฝ้ายและการแปรรูปผ้าฝ้ายของกลุ่มทอผ้าที่อยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ โดยการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง จำนวน 50 คน

ขั้นตอนที่ 4 สรุปลผลและประเมินผล

ขั้นตอนที่ 5 เผยแพร่

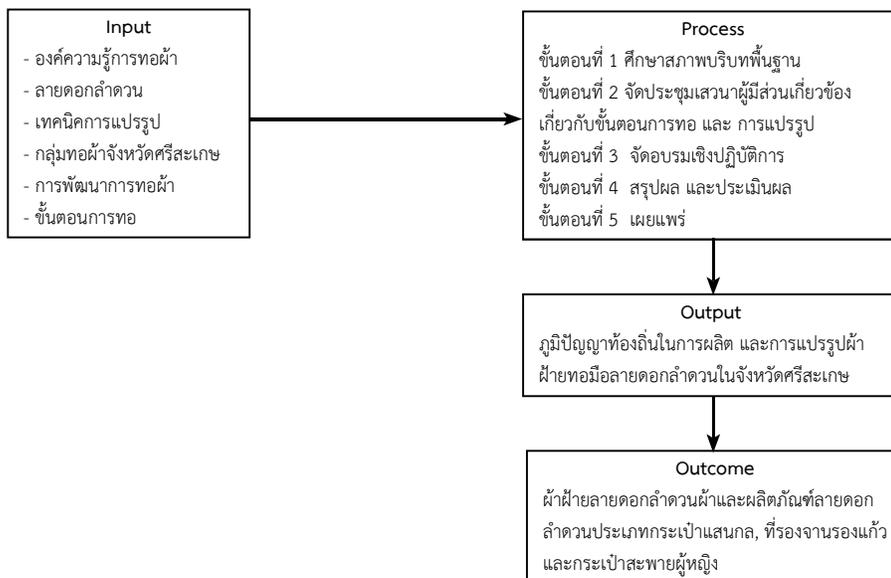
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพบริบทพื้นฐาน

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดชุมชนที่ศึกษาหรือเป็นสนาม (Field) โดยใช้ขอบเขตบริบททางสังคม ประวัติศาสตร์ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อ ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ รวมถึงบริบทการทอและการแปรรูปผ้า ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ วิเคราะห์สังเคราะห์พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ อย่างละเอียด ในแง่มุมและมิติต่าง ๆ อย่างสัมพันธ์และต่อเนื่องกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เข้าไปศึกษาในชุมชน โดยการประสานงานผู้นำท้องถิ่นที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการในระดับต่าง ๆ ของชุมชน จากนั้นได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยพร้อมทั้งได้ทำหนังสือขออนุญาตศึกษาวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน ในมิติทางด้านการพัฒนา การปกครอง การเกษตร การสาธารณสุข การศึกษา ข้อมูลเรื่องความเชื่อ ภาษา สภาพทางสังคม วัฒนธรรม การทอผ้าและบริบทต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้เห็นภาพรวม (Holistic View) ของชุมชนในเบื้องต้นโดยการดำเนินการสร้างความสัมพันธ์และการยอมรับกับชุมชน (Rapport) ซึ่งผู้วิจัยได้แนะนำตนเองกับผู้นำของชุมชน คือ เจ้าอาวาสวัด ผู้อำนวยการโรงเรียน กำนัน หัวหน้าสถานีอนามัย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และผู้ที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการรวมถึงแกนนำของชุมชนพร้อมกับเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้นำของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ คือ เจ้าอาวาสวัด ผู้อำนวยการโรงเรียน กำนัน หัวหน้าสถานีอนามัย ผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน กลุ่มทอผ้า และผู้ที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ รวมถึงแกนนำของชุมชน พร้อมกับเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนด้านสภาพความเป็นอยู่ สภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชน โดยการแนะนำตนเองของผู้วิจัยดำเนินการในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการรวมทั้งหมด 50 คนโดยการสุ่มแบบเจาะจง

กรอบแนวคิด

เครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนที่ 1

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในขั้นตอนนี้คือแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนในการสร้างตามลำดับดังนี้

1. วิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์

- 1.1 ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 1.2 ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทคนิคการสร้างแบบสัมภาษณ์
- 1.3 กำหนดประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการทราบ
- 1.4 สร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างเสนอต่อคณะที่ปรึกษางานวิจัยจำนวน 3 คน
- 1.5 นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขเรียบร้อยแล้วตามข้อ 4 เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องตรงกับ และจุดประสงค์ที่ต้องการทราบ

1.6 ปรับปรุงแก้ไขจากผลการประเมินตามข้อ 5

1.7 จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์เป็นฉบับจริง สำหรับใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาภาคสนามซึ่งจะรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจที่เกี่ยวกับบริบทพื้นฐานในจังหวัดศรีสะเกษโดยใช้การสัมภาษณ์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาที่รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันคือ หลังจากรวบรวมข้อมูลเสร็จในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจดบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดพร้อมจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และทำการวิเคราะห์เบื้องต้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามครั้งต่อไปด้วย รวมทั้งใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมพร้อมตรวจสอบความครบถ้วนข้อมูล โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่รวบรวมมา มีข้อมูลเพียงพอตามประเด็นคำถามการวิจัยหรือไม่ ถ้าข้อมูลไม่ตรงกันจะทำ การตรวจสอบอีกครั้งว่าข้อมูลที่เป็นจริงเป็นอย่างไร สำหรับการตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมนั้นถูกต้องหรือไม่ คือ การตรวจสอบแหล่งข้อมูลในเรื่อง แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล โดยการตรวจสอบว่าถ้าเวลาต่างกัน จะได้ข้อมูลที่เหมือนเดิมหรือไม่ ถ้าได้ข้อมูลตรงกันหลังจาก การตรวจสอบสามเส้าแล้ว ข้อมูลนั้นสามารถนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไปได้

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีวิทยา (Methodological Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมมานั้น ถ้าใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างกัน จะได้ข้อมูลที่เหมือนเดิมหรือไม่ เช่น ถ้าเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ การสอบถามและข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารตรงกัน ก็สามารถนำข้อมูลนั้นวิเคราะห์ต่อไปได้ ภายหลังจากตรวจสอบข้อมูลแล้ว จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วเสนอภาพการศึกษาของชุมชนแก่ผู้นำ แกนนำของชุมชน เพื่อแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะสำหรับเป็นข้อมูลแก่ผู้วิจัย ในการบรรยายละเอียดต่าง ๆ การดำเนินการในขั้นตอนนี้ถือเป็นการสนทนา(Dialogue) แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ซึ่งช่วยในการตรวจสอบข้อมูลของชุมชน ในรายงานการวิจัยให้ถูกต้องตามความเป็นจริง

ขั้นตอนที่ 2 จัดประชุมเสวนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

จัดประชุมเสวนา ตัวแทนองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มทอผ้า และคณะกรรมการในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 55 คน เพื่อระดมความคิดเห็นเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นการวิจัยที่อาจแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ตลอดจนเพื่อปรึกษาหารือ สร้างข้อตกลง และกำหนดแนวทางคร่าว ๆ ในการวางแผนงานวิจัย ซึ่งในขั้นนี้จะได้ ในหัวข้อดังนี้

- 1) เอกลักษณ์การทอผ้าของชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ
- 2) ขั้นตอนการทอผ้า

3) ลายการทอผ้า

4) การแปรรูปผ้า

ขั้นตอนที่ 3 จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

อบรมเชิงปฏิบัติการทอผ้าฝ้าย และการแปรรูปผ้าฝ้ายของกลุ่มทอผ้าบ้านอาลัย อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดศรีสะเกษโดยการเลือกแบบจำเพาะเจาะจง จำนวน 50 คน

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลและประเมินผล

สรุปผลจากการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการของกลุ่มทอผ้าเพื่อสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อการอบรมและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ 5 เผยแพร่

โดยการทำเป็นสื่อเผยแพร่ เช่น รายงานวิจัยก็อาจทำเป็นหนังสือ แผ่นพับ รายงาน โปสเตอร์พิมพ์แจกในนิทรรศการ ผลงานการทอผ้าและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าลายดอกลำดวน

ผลการวิจัย

1. จัดประชุมเสวนา ตัวแทนองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มทอผ้า และคณะกรรมการในจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย ประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ 4 คน หอการค้าจังหวัดศรีสะเกษ 4 คน วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ 2 คน วัฒนธรรมอำเภอ ๆ ละ 22 คน ท้องถิ่นจังหวัด 1 คน พัฒนาชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ 2 คน กลุ่มทอผ้า 10 คน นักวิจัย 5 คน และคณะกรรมการ 5 คนรวมทั้งสิ้น 55 คนซึ่งจากการประชุมเสวนาการเลือกลายผ้าจากข้อเสนอลายทั้งหมด 4 ลายผ้าคือ ลายดอกลำดวน ลายลูกแก้ว พระอาทิตย์และดอกไม้ ลายหงส์ จากการประชุมเสวนาได้ข้อตกลงว่าเอกลักษณ์ลายผ้าทอเป็นรูปดอกลำดวนซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษและข้อเสนอแนะ ใช้ขั้นตอนการทอเทคนิคการมัดหมี่ หรือทอลายลูกแก้ว 3 ตะกอพิมพ์ลายดอกลำดวนซึ่งนำไปแปรรูปผลิตภัณฑ์จำนวน 3 ชิ้น คือ กระเป๋าสะพาย, ชุดที่ที่รองจานรองแก้วและกระเป๋าสะพาย (ผู้หญิง) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจำหน่ายได้ง่ายราคาไม่แพงและที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ การทำให้คนภายนอกได้เห็นความสำคัญและยอมรับสินค้าในท้องถิ่นด้วย

2. กระบวนการทอและแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษพบว่าขั้นตอนวิธีการทอผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนเทคนิคมัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษโดยการนำเอาผ้าลายมัดหมี่ และไหมไฟสายโดยวาดไหมไหม 5 ออกเป็นกลีบดอกลำดวน และไหมสามให้เป็นเกสรของดอกลำดวน แล้วต่อเอื้อหรือสายให้เป็นก้านดอกลำดวนที่ใช้มัดลายดอกลำดวน 41 ลำ จากนั้นขึ้นลำหมี่ทั้งหมด 41 ลำ มัดเนาด้วยเชือกฟางรอบแรกคือรอบกลีบดอกลำดวนเมื่อมัดเสร็จเรียบร้อยแล้วนำออกจากโสมมัดนำไปแช่น้ำให้น้ำซึมผ่านเข้าไปในข้อหมี่เพื่อที่จะให้ง่ายต่อการย้อมสีที่กลีบดอกลำดวน เมื่อได้สีมาแล้วนำมามัดโอบที่กลีบดอก เมื่อได้กลีบดอกแล้วนำไปย้อมสีเพื่อให้ได้เกสร มีวิธีการทอ 6 ขั้นตอนคือ 1) การคัน 2) การมัด 3) การย้อมสี 4) การแก้มือ 5) การปั่นหลอด 6) การทอผ้า และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนจำนวน 3 ชิ้น คือ กระเป๋าสะพาย, ที่รองจานรองแก้วและกระเป๋าสะพาย (ผู้หญิง)

3. ความพึงพอใจของผู้เข้าฝึกอบรมการทอผ้าฝ้ายและแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษของกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษโดยการจัดนิทรรศการเผยแพร่ผลงานแก่กลุ่มทอผ้าและผู้เข้าร่วมชมจำนวน 50 คน พบว่าระดับความพึงพอใจการเข้าชมนิทรรศการรวมทุกด้าน โดยรวมอยู่ในระดับ มาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านเอกสารเผยแพร่ความรู้ สถานที่ ($\bar{x} = 4.65, S.D = 0.68$) รองลงมาคือค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ สิ่งอำนวยความสะดวก ($\bar{x} = 4.61, S.D = 0.64$) และภาพรวม/รูปแบบการจัดนิทรรศการสะดวก ($\bar{x} = 4.60, S.D = 0.63$) ตามลำดับ

สรุปและอภิปรายผล

1. จากการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการแปรรูปผ้าฝ้ายทอมือลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า กลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษมีวิธีการทอผ้าที่มีลวดลายที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่เป็นเพราะลายผ้าคือภูมิปัญญาที่ถูกส่งสมจากประสบการณ์เดิมของบรรพบุรุษผสมผสานกับประสบการณ์ใหม่ ๆ ตลอดจนความคิดสร้างสรรค์ของผู้ออกแบบลายผ้าทอในปัจจุบัน จึงมีความหลากหลายของลายผ้าทอที่มีทั้งแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตในอดีตที่ผ่านมา และลายผ้าทอสมัยใหม่เน้นความสวยงามนำสมัย น่าสนใจมากกว่าเรื่องราวในอดีต แต่มีเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษที่เด่นชัด ซึ่งสอดคล้องกับ ธนพร เวทย์ศิริยานันท์ (2548) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ลวดลายผ้าไหมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อม สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และการแพร่กระจายของอิทธิพลต่างวัฒนธรรม ผ้าไหมมีบทบาทหน้าที่แสดงถึงภูมิปัญญาของช่างทอผ้าไหม สถานภาพทางสังคม คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ และมีการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผ้าไหมให้กับชนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง คนรุ่นใหม่จะสร้างสรรค์ลวดลายผ้าไหมใหม่ ๆ จากลายภูมิปัญญาดั้งเดิมได้อย่างมากมาย เป็นการผสมผสานและบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากลให้เข้ากับยุคสมัย และสามารถนำความรู้ไปใช้ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมุ่งเน้นในด้านความหลากหลายที่เกิดประโยชน์ตามความสนใจของแต่ละคน สอดคล้องกับ ปารีชาติ ศรีสนาม (2550) ศึกษาอิทธิพลที่มีต่อการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ กรณีศึกษาหมู่บ้านแสนสุข ตำบลนาสีนวน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า อิทธิพลและปัจจัยที่ส่งผลถึงการออกแบบลายผ้าของผู้ทอคือสิ่งที่ใกล้ตัวนั้นคือสภาพแวดล้อม สิ่งทีพบเห็นในชีวิตประจำวัน สื่อสารง่าย ไม่ว่าจะจากธรรมชาติหรือวัฒนธรรมประเพณี ลวดลายบางอย่างก็เกิดจากการเลียนแบบคัดลอกจากองเดิมแล้วมาเพิ่มจินตนาการและประสบการณ์ พร้อมด้วย การจัดคู่สีในผ้าแต่ละผืนก็จะอ้างอิงจากสิ่งที่พบเห็นจริงผสมผสานกับรสนิยมความชอบของตัวเอง ซึ่งลวดลายเหล่านี้สามารถพัฒนาต่อไปได้ด้วยปัจจัยต่างกันจากประสบการณ์ สภาพแวดล้อมที่จะเปลี่ยนแปลงต่อไปตามกาลเวลา ซึ่งสอดคล้องกับ พนารัตน์ เดชกุลทอง (2552) ได้ศึกษากาการวิจัยและพัฒนากระบวนการทอผ้าพื้นบ้านในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง : กรณีศึกษาในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวพบว่าบริบทชุมชน กลุ่มทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้า พบว่า บ้านนาเสียวเป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้าไหมพื้นบ้านแบบครบวงจรมาตั้งแต่โบราณ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุควิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวนา ยุคสืบทอดภูมิปัญญา และยุคการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมีการทอผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณและลายประยุกต์แต่ไม่มีลายที่โดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนส่วนบ้านห้วยหงษ์เป็นชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทและไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมช่างทอผ้า มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าโดยใช้เทคนิคการจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่และย้อมด้วยสีธรรมชาติร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่จะใช้เทคนิคการทอผสมผสานระหว่าง การจก การขีด การทอมุก และการมัดหมี่ การทอผ้าการพัฒนากระบวนการทอผ้าพื้นบ้าน ซึ่งมีกระบวนการเริ่มจากเตรียมไหมเส้นพุ่ง โดยการสาวไหม เหล่งไหม ต้องไหม กวักไหม ปั่นหลอด แกว่งไหมใส่โบก คั้นหมี่มัดหมี่ไหม ย้อมหมี่และปั่นหมี่ใส่หลอด การเตรียมไหมเส้นยืน เริ่มจากการต้องไหม กวักไหม ปั่นหลอดปั่นโบก ย้อมสีคั้นเครือหูก สืบหูก และกางหูกโดยมีกิจกรรมอบรมเพื่อการพัฒนากระบวนการสาวไหมและเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่อัตลักษณ์ชุมชนโดยเน้นการอนุรักษ์ลวดลายโบราณและย้อมด้วยสีธรรมชาติแบบแรกได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายช่อดอกขจรและแบบที่สอง ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายเกลียวไหม ซึ่งเป็นการทอผ้าลายโบราณจำนวน 11 ลายในผ้าชิ้นใหม่ผืนเดียวส่วนการทอชิ้นขึ้นมีทั้งการทอเป็นผืนเดียวกับตัวขึ้น ซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมและมีการประยุกต์ใช้ดินขึ้นของลาว มาต่อเป็นดินขึ้นของผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ลายอัตลักษณ์ทั้งสองแบบ ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชนและได้นำไปเป็นแบบสำหรับทอสวมใส่ และคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวชนบทของอีสานอย่างแท้จริงและผ้าเป็นปัจจัยสำคัญขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตมนุษย์เพราะผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่ทุกคนจำเป็นต้องใช้

สอยกันภายในครอบครัวและมีการถ่ายทอดสิ่งสมรรถนะวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นหญิงและถ่ายทอดวิธีการกรรมวิธี ประสบการณ์ในการทอผ้าให้แก่บุตรสาวหรือหลานสาวจนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมและเพื่อเพิ่มความงามของผ้าทอและสร้างสรรค์ความเป็น เอกลักษณ์ของลวดลายในจังหวัดศรีสะเกษให้คงอยู่อย่างมั่นคงเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรมของท้องถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษรวมทั้งมีความพึงพอใจที่มีต่อลายผ้าดอกลำดวนเพราะลายนั้นบ่งบอกถึง ความเป็นเอกลักษณ์ และเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงในด้าน การประกอบอาชีพเสริมหารายได้ช่วยเหลือครอบครัวพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การแต่งกายรวมทั้งมีการคิดค้นหรือดัดแปลงลวดลายขึ้นมาใหม่อย่างสร้างสรรค์ สวยงาม และเหมาะสม

2. ความพึงพอใจของผู้เข้าฝึกอบรมการทอผ้าฝ้ายและแปรรูปผ้าฝ้ายลายดอกลำดวนในจังหวัดศรีสะเกษ ของกลุ่มทอผ้าในจังหวัดศรีสะเกษสอดคล้องกับ จูรีวรรณ จันทลา และคณะ (2559) จากผลการวิจัยที่พบว่า กลุ่มลูกค้าเป้าหมายส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำในภาพรวมในระดับมากและมีความ ต้องการผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำสูงสุด 5 ลำดับแรกได้แก่ (1) หมอนอิง (2) กล่องกระดาษทิชชู (3) กระเป๋าสตรี (4) เสื้อ และ (5) กางเกง ในส่วนของระดับราคาของผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำที่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายต้องการ มากที่สุดคือ 201-300 บาทต่อชิ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยอีกส่วนที่พบว่าปัจจัยที่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายใช้ในการ ตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์จากผ้าทอไทยทรงดำ คือ ประโยชน์ใช้สอย ซึ่งจะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ทั้ง 5 ชนิด ดังกล่าว เป็นผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายสามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ โดยผู้วิจัยได้นำลวดลายการทอ และการปักที่โดดเด่นของชาวไทยทรงดำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ลวดลายหลักที่นำไปใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์คือ ลายดอกพรม ลายชอกูด และลายดอกมะลิ โดยนำลวดลายดังกล่าวมาประยุกต์ใหม่ ให้มีความทันสมัยขึ้น แต่ยังคง เอกลักษณ์และการสื่อความหมายเดิมไว้ ซึ่งสอดคล้องกับ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2547) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จากวัฒนธรรมผ้าทอพื้นบ้านสู่ระบบอุตสาหกรรมสินค้าชุมชน: ศึกษากรณีกลุ่มแม่บ้านเพิ่มพูนทรัพย์ ตำบลนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านของชุมชนเครือข่าย เพื่อเป็นวัตถุดิบในการรองรับการแปรรูป ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ที่ถูกออกแบบบนพื้นฐานการวิจัยตลาดและศักยภาพของกลุ่ม ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ตามที่ ตลาดต้องการและยังได้พัฒนาผ้าทอพื้นบ้าน จากแบบดั้งเดิมสู่รูปแบบเชิงประยุกต์ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น และ สิริพิชญ์ วรรณภาส (2551) ที่ได้ศึกษาถึงปัญหาของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทผ้าฝ้ายและผลิตภัณฑ์ผ้า ที่พบปัญหาสำคัญคือ 1) ปัญหาด้านวัตถุดิบ 2) ปัญหาด้านคุณภาพและมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ 3) ปัญหา การออกแบบและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ 4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตลาด 5) ปัญหาด้านการวิจัยและ พัฒนา 6) ปัญหาองค์ความรู้และนวัตกรรม 7) ปัญหาการถ่ายทอดเทคโนโลยีการฝึกอบรม ดังนั้นในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ จากผ้าทอไทยทรงดำก็ต้องคำนึงถึงหลักการในการออกแบบผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อลดปัญหาของผลิตภัณฑ์ลงไป ซึ่งสอดคล้องกับ กานต์ธิดา ไชยมา (2550) ที่ได้ศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ หัตถกรรมจากผ้าม่อฮ่อม พบว่า ผู้บริโภคมีความต้องการผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ทำจากผ้าม่อฮ่อม ทั้ง 3 ชนิด คือ กระเป๋าสตรี หมอนอิง และที่รองจาน เมื่อจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ ชนิดละ 3 รูปแบบนำไปศึกษาความพึงพอใจ พบว่า กระเป๋าสตรีรูปทรงสี่เหลี่ยมตกแต่งโดยใช้เศษผ้าม่อฮ่อมที่เหลือจากการตัดเย็บตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ และใช้เทคนิค การปะติดเป็นลวดลายลงบนชิ้นกระเป๋าทั้งสองด้าน สายกระเป๋าตกแต่งโดยใช้สายหนัง และมีการใช้เม็ดไม้ กระดุม กะลา ลูกเต๋อย ปักตกแต่ง มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจมากที่สุด ซึ่งผลผลิตที่ได้จากที่กลุ่มทอผ้ามาอบรมการทอผ้า สามารถเพิ่มมูลค่าแก่สินค้า และกลุ่มทอผ้ามีรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิมจากยอดสั่งซื้อสินค้าการทอผ้าฝ้ายลายดอกลำดวน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรมีการเพิ่มการฝึกปฏิบัติการทำผ้าให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดทักษะความชำนาญการทำผ้า
2. ควรนำผลการศึกษาส่งกลับไปยังชุมชนที่ศึกษาเพื่อเผยแพร่ และเป็นการประกาศเกียรติคุณกลุ่มทอผ้า

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำผ้ารวมทั้งการแปรรูปของจังหวัดศรีสะเกษ
2. ควรมีการศึกษาภาษาผ้าและพิธีกรรมต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการทอผลผลิตของผ้าต่าง ๆ ว่ามีความสอดคล้องกันมากเพียงใด
3. ควรมีการศึกษาวิธีการหรือการใช้นวัตกรรมใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตสร้างรายได้แก่ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กานต์ธิดา ไชยมา. (2550). *รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากผ้าม่อฮ่อม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จวีร์วรรณ จันพลา, วลี สงสูงงค์, เพ็ญสินี กิจคำ และสุรรัตน์ วงศ์สมิง. (2559). การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal*, 9(2), 82-98.
- ธนพร เวทย์ศิริยานันท์. (2548). *ภูมิปัญญาผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบ้านท่าสว่าง อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์*. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- ประไพ ทองเจริญ. (2548). *โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แม่สีธรรมชาติในวิถีผ้าพื้นบ้านภาคใต้ : รายงานฉบับสมบูรณ์ / แม่สีธรรมชาติในวิถีผ้าพื้นบ้านภาคใต้*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปาริชาติ ศรีสนาม . (2550). *อิทธิพลที่มีผลต่อการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ : กรณีศึกษาบ้านแสนสุข อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พนารัตน์ เดชกุลทอง . (2552). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติหมักโคลนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าหนองบัวแดง อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2547). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากวัฒนธรรมผ้าทอพื้นบ้านสู่ระบบอุตสาหกรรมสินค้าชุมชน: ศึกษากรณีกลุ่มแม่บ้านเพิ่มพูนทรัพย์ ตำบลนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม*. กรุงเทพมหานคร: วาดศิลป์.
- สิริพิชญ์ วรรณภาส. (2551). *เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.